

МЕЖДУНАРОДНИТЕ ВРЪЗКИ НА БЪЛГАРСКИТЕ ЧИФЛИКЧИИ – СЛУЧАЯТ ХОЛЕВИЧ И ВАКАРО

Петър ДОБРЕВ

Abstract: *The Holevich family, whose personal archives I am currently researching, were some of the richest and most influential landowners (or chiflikchii) in the region of Dobrudja prior to WWII. The most prominent member of the family was hadji Vasil Holevich, who apart from having a serious political career, was also doing business with one of the most important industrialists in the young Bulgarian state – the Italian K.A. Vaccaro. At the end of the 19th century, they became partners in the sale of agricultural machinery.*

My paper researches the complicated business contacts between Holevich and Vaccaro, which started promisingly but ended up with serious losses for the Italian. At a moment when the Bulgarian state budget was dependent of Vaccaro and the European loan, he was negotiating, Holevich was in a position not to answer the Italian's letters and didn't seem very concerned with collecting the money that was requested of him. This can show the powerful position local landowning elites had in Dobrudja, which allowed them to have the upper hand even against some of the most influential men in Sofia.

Key words: *Balkan merchants, capitalist agriculture, Dobrudja, capital accumulation, political networks, merchant networks, Bulgaria, Italia*

JEL: N94

Заниманията ми с българските чифликчии се концентрират около котленската фамилия Холевич и постепенното преселване на членовете ѝ от Котел в Добруджа (Dobrev, 2016). Микрослучаят на Холевич е показателен не само за развитието на аграрния капитализъм в първите години на новоосвободената българска държава, но и за малката, но изключително влиятелна социална група на чифликчиите в този период. Често това са хора, които за-

почват своята успешна икономическа дейност още в годините на Османската империя и успяват да я продължат след 1878 г., предимно в района на Добруджа, но и в редица други места в България, които позволяват едро земевладение. С настоящата си статия, през случая на Холевич, се опитвам да илюстрирам влиятелните международни връзки, които тези чифликчии са имали, както и разнообразието им от политически и икономически дейности, които обуславят значителния им социален капитал в епохата.

Ще обърна внимание на общата търговска дейност на Холевич за продажба на селскостопански машини с един от крупните индустриалци в новата българска държава, италианецът К. А. Вакаро¹. Вакаро впоследствие придобива и огромно политическо влияние в страната като представител на банковия синдикат, включващ Banque Internatinal de Paris и Париба, който отпуска заема за Земеделските каси (1896 г.), договаря държавния заем срещу тютюневите бандероли от 1899 и аванса срещу български съкровищни бонове от 1900 г. (Аврамов, 2007б, р. 537). Смятам, че взаимоотношенията между Холевич и Вакаро са показателни не само за разнообразните стопански дейности на българските чифликчии, а и за нарастващите им власт и политическо влияние на местно ниво.

Холевич и техният социален капитал

Братя Холевич трупат опит през 60-те и 70-те години на XIX в. като успешни търговци и земеделски производители, който им позволява да заемат ключови позиции веднага след 1878 г. в новата българска държава. Х. Васил Холевич, може би най-видният представител на фамилията, участва в Учредителното народно събрание в Търново, за кратко е председател на Окръжния съвет в Балчик, а след това става председател на същия съвет във Варна, на който пост ще се задържи близо 27 години (с известни прекъсвания). Важна подробност е, че по това време длъжността член на Окръжен съвет е изборна и носи солидно влияние, тъй като се занимава с разпределянето на държавното финансиране за строителство на инфраструктура, за

¹ Има известна неяснота около името на Вакаро, който навсякъде се подписва К. А. Румен Аврамов предполага, че той се казва Константин, докато други автори – Карло Алберто. Виж: Дума, 18 август 2012, бр. 192, viewed 20 September 2017, <<http://www.duma.bg/node/37700> >

подпомагане на земеделието, индустрията и търговията, строежа и поддържането на училища, болници и т.н.² Работата на Васил Холевич в съвета му носи орден Св. Александър V степен от княз Фердинанд през 1890 г.

Васил Холевич е депутат в първите три Велики народни събрания от 1879, 1881 и 1886–1887 г., също така и в IV, V, VI и VII Народно събрание от 1884–1886 г., 1887–1889 г., 1890–1892 г. и 1893 г.

Социалният капитал на х. Васил Холевич му позволява да даде на два пъти решаващи тласъци в кариерата на своя племенник Добри Божилов, който в последствие ще развие одиозна политическа кариера като управител на БНБ, министър на финансите (1938–1943) и за кратко министър-председател през 1943–1944 г. (Аврамов, 2007b, р. 534).

Друг племенник на х. Васил – Никола Генов Холевич, е сред основателите на земеделското движение в България и сред лидерите на големите селски протести срещу десятъка от 1900 г., завършили със сблъсъци с властта и смъртни случаи (Торалов, 1960, р. 164). В успешната борба срещу десятъка взема участие цялото семейство Холевич.

Холевич са обвързани, включително родствено и с видната добруджанска фамилия х. Матееви, от която произлизат социалистическите дейци Борис Стефанов и Иван Стефанов. Последният ще има особено бурна и противоречива политическа кариера след Първата световна война (Аврамов, 2007b, р. 555).

Показателен е и фактът, че х. Васил Холевич още през 1919 г. става сенатор в румънския парламент от Национал-либералбата партия, а през 1922 г. депутат. (Kuzmanova & Todorov, 2007, pp. 438-441)

Случаят Вакаро

Италианският предприемач и търговец К.А. Вакаро (1864–1933) започва своето влиятелно и противоречиво присъствие в България от 80-те години на XIX в. Предполага се, че той първоначално се е занимавал с житна търговия, а впоследствие с продажба на земеделски машини. През 1900 г., като представител на голяма строителна компания от Марсилия, организира мон-

² Закон за окръжните съвети. Държавен вестник, 118, 14 октомври 1882; Държавен вестник, 145, 22 декември 1887; Държавен вестник, 9, 12 януари 1907.

тирането на първия електрически трамвай в София и на електрическата централа в Панчарево, която снабдява българската столица с електрическа енергия. По същото време той става притежател на красива къща в София, в която днес е посолството на Ватикана³.

През 1905 г. Вакаро купува тютюневата фабрика „Български орел“ в Пловдив, която принадлежи на Ставридис и синове, основана през 1883 г. На 4 януари 1908 г. открива „Модерен театър“ в София, който е и първия софийски киносалон. През 1909 г. Вакаро инициира създаването на „Съединени тютюневи фабрики – Картел“ АД. Картелът обхваща 2/3 от общия обем на тютюневата промишленост в България и около 35% от манипулацията на тютюна (Krivoshieva, 2014, p. 96).⁴

От 1896 г. Вакаро е представител на банковия синдикат, включващ Banque Internationale de Paris и Париба, който отпуска заема за Земеделските каси от 1896 г. и аванса срещу български съкровищни бонове от 1900 г. На него е поверен надзорът върху бандеролите за тютюна, приети като залог по тази операция (Avgamov, 2007a, p. 171).

Може да се потвърди, че поне от 1892 г. х. Васил Холевич и К.А. Вакаро имат обща търговия със земеделски машини⁵. Данни за нея от архива има едва от 1897 г. нататък, като става ясно, че за 1896 и 1897 г. са продадени машини на стойност 44 581 лв.⁶ Основният дял от печалбите е за Вакаро, който внася машините главно от Америка, а х. Васил работи на комисионна.

Вакаро е ключов политически контакт, защото точно в края на XIX в. той е в „размитата зона“, по думите на Румен Аврамов между големите европейски банки и българската държава. Той е частно лице без официален имунитет, но припознат от двете страни за посредник (Avgamov, 2007a, p. 618). Това му дава директен достъп до министри и до министър-председателя, до хора на ключови позиции в БНБ. Самият Вакаро характеризира себе си така: „Дискретността е за мене стар навик и само защото всички партии на власт, без изключение, са ми признали това качество, те винаги

³ Дума, 192, 18 август 2012, viewed 20 September 2017, < <http://www.duma.bg/node/37700> >

⁴ Пак там.

⁵ Отчет за дейността на Варненската окръжна постоянна комисия през времето от 1-й септември 1892 до 1-й септември 1893, 42.

⁶ Архив Холевич (АрХ), равностетка на х. Васил Холевич за 1897 г.

са ме дарявали с доверието си.” (Авгамов, 2007а, р. 649).

От „Париба“ впоследствие определят Вакаро като „един честен, мотивиран и интелигентен посредник, който не е щадил усилия и е поставил в услуга на “Париба” неоченимия принос на познанствата си, на уважението на което се радва, на връзките, които е създал в парламентарните среди, понякога благодарение на парични жертви“ (Авгамов, 2007b, р. 174).

Можем да предположим, че при нужда и х. Васил Холевич е можел да прибегне до тази мрежа от познанства на лобиста Вакаро. Подобен пример е участието му в акционерното дружество „Каменовъглена мина станция Каяджик-Хасково“ от 1900 г. Дружеството е с основен капитал 1 000 000 лв., като Холевич е поканен по „препоръка на добрият ни приятел К.А. Вакаро“. Основен клиент на дружеството са Източните железници, като в управителния съвет участват М. Малеев, контролор на БНБ и Ст. Дренски, управителят на Търговско-индустриална Банка⁷.

Друг пример за интересни контакти, които Холевич осъществява чрез Вакаро е американецът Алтън Дий, който има желанието да работи по водоснабдяването на Добруджа. През 1897 г. той пише на Холевич да използва влиянието си пред правителството, което трябва да отпусне 10 000 долара, за да може да започне работата. За жалост от архива не става ясно дали този проект е продължен по някакъв начин⁸.

След 1902 г. Вакаро е заменен като посредник от официален представител на „Париба“, но това не прекъсва влиянието му в софийските среди. Той участва в девет от най-големите български компании в периода до Първата световна война, сред които Балканското търговско-индустриално дружество, занимаващо се с желязна индустрия и Съединените тютюневи фабрики в Пловдив (Ivanov & Ganey, 2009, р. 102).

Писмата от архива показват постепенната трансформация на отношенията между Холевич и Вакаро. В началото 1897 г. те са доста добри, като Холевич плаща с лични пари на механици за общата работа: „С други думи, както сякога, аз ще се старая за добрата ни работа с възможните икономии в

⁷ АрХ, писмо от акционерното дружество „Каменовъглена мина станция Каяджик-Хасково“ до х. Васил Холевич, Пловдив, 14 март 1900.

⁸ АрХ, писмо от Алтън Дий до х. Васил Холевич, Ню Йорк, 22 януари 1897.

разноските, за което се надее вий да ми вярвате, както и досега и подобрите всичките ми постъпки.“⁹

Впоследствие очакванията за добри продажби не се оправдават поради слабите реколти и Вакаро се притеснява, че неговата репутация като търговец е заплашена: „Не можем да се задоволим само с добри думи без пари, защото от всички продажби тази година, не съм получил нито цент. Вие пишете, че вашите клиенти искат отлагане, но аз намирам невъзможно да се съглася. Намирам също, че е въпрос на добра воля те да пожелаят да ми платят някаква сума, взимайки парите от Земеделските каси. Има толкова много хора, които си служат със средствата на Касите, въпрос е да се протегнеш и да ги вземеш.“¹⁰

Вакаро също така се съмнява, че Холевич е ползвал за свои цели някои от новите метални плугове. Х. Васил реагира остро: „А пък думата uses, изработени, е силна и не я приемам. Защото аз, ако исках да фалшифицирам, каквото понятие съдържа думата Uses не трябваше друго, освен да сменя частите, които орат и тогава и те щеха да му се видят нови, съвсем новички. Но у мене, както може да сте забележили вече, не искам да водя работите а l'ombre (сенчесто), обичам всякога да са на чисто, че ако би и с грешките. Тъй щото в заключение ще кажа, че плуговете за които е думата стоят и ще стоят в складът ми до тогава, до когато доде времето да се възприемат в страната и распродадат. Мене Аргир ми каза, че трябвало да ги изкарам на публичен търг, за да се продадат. Аз не обърнах внимание на тия му думи, защото не на публичен търг, но да им ги харижем пак няма кой да ги вземе, защото това, което не трябва на хората, не можеш им го даде.“¹¹

1898 г. също не носи добри продажби, като х. Васил пише на Вакаро: „Че тази годишното земание-давание ще да има такъв нещастен резултат, то беше явно иоще в началото на сезона, когато купувачите като видяха положението на сеидбите си, поискаха да връщат взетите машини обратно. Няма що да се прави повече от това, което бе възможно да се направи. Комисионата си съм задържал от несъбрани сумми, ний сме замали за чифликът си по-

⁹ АрХ, писмо на х. Васил Холевич до К.А. Вакаро, Варна, 8 май 1897.

¹⁰ АрХ, писмо на К.А. Вакаро до х. Васил Холевич, София, 28 септември 1897.

¹¹ АрХ, писмо на х. Васил Холевич до К.А. Вакаро, Каварна, 8 септември 1897.

вече стока отколкото струва комисионната. В разноските не можеше да се направи по-голяма икономия. Обикалянието на клиентите по расправянето на полиците, както и предстоящото пак обикаляние стана и ще стане на моя сметка с изключение на малки суми, които фигурират всякога. С притиснато от скръб сърце пиша тия редове, но няма какво да направя: общото положение е такова.“

През следващите години продажбите не се подобряват, като през 1902 г. различни купувачи дължат на Вакаро общо над 8 000 лева, които той очаква Холевич да събере. Вакаро пише: „турете се на моя място и ще разберете, че това положение не може да трае, че всяко нещо си има край и търпението своята граница. Моля ви, прочее, пак да не оставяте писмата ми без отговор и паричните ми искания без ход. Вие сте един твърде добросъвестен човек, за да проумеете, че моите искания трябва да бъдат удовлетворени. Чакам следователно вашите писма, вноски и сметки.“¹²

Любопитен момент е, че най-голям дял от тези дългове държат братята на х. Васил Холевич – х. Гено дължи 1 329 лв., а х. Петър – 769. Сред длъжниците е и друг влиятелен добруджански чифликчия – Никола Ючормански¹³.

Така в момента, в който българският бюджет зависи от К.А. Вакаро и европейския заем, х. Васил Холевич не отговаря на писмата на италианеца и не проявява особен интерес в събирането на парите му. Това може да посочи силната позиция на местните добруджански елити, които не могат да бъдат поставени на тясно от един от най-влиятелните хора в София. От друга страна може да се предположи, че длъжимите суми не са толкова големи, че да изискват пълното внимание на Вакаро, който по това време се опитва да си издейства комисионна за услугите от „Париба“ в размер на 250 000 франка (от които в крайна сметка взема 100 000) (Avramov, 2007b, p. 175).

През 1903 г. х. Васил Холевич се отказва от посредничеството в търговията. Вакаро му дава „пълна свобода“ да ликвидира поне останалите машини в складовете, като казва, че разчита много на старото им приятелст-

¹² АрХ, писмо на К.А. Вакаро до х. Васил Холевич, София, 12 септември 1902.

¹³ АрХ, списък с длъжници към К.А. Вакаро, 1901.

во¹⁴. Продажбите отново са слаби и през 1905 г. Вакаро се принуждава да подари останалите машини на Министерството на земеделието¹⁵.

Изплащането на сумите от длъжниците към Вакаро се точи чак до 1908 г., включително след съдебни дела, които Холевич води от името на италианеца. Не се минава и без многобройни напомнания от страна на Вакаро, на които х. Васил в крайна сметка отговаря: „Аз не трябваше да ви напиша това писмо, което излиза в тази Ви постройка е написано по принуждение, но пред вид на почитта и уважението, които сте насадили в мене с вашите благородни похвати през толкова години от запознанството ми, ми вмениха в дълг тая ми постъпка“¹⁶. Сметките между двамата се приключват на 23 октомври, не без известно недоволство от страна на Вакаро.¹⁷

REFERENCES:

- Avramov, R 2007a, *Communal capitalism. Reflections on Bulgarian economic past*, vol. 1, CLS, Sofia. (in Bulgarian)
- Avramov, R 2007b, *Communal capitalism. Reflections on Bulgarian economic past*, vol. 3, CLS, Sofia. (in Bulgarian)
- Dobrev, P 2016, ‘The Holevich Family and the Town of Kotel – from Proto-industrialization towards Capitalist Agriculture’, *Proceedings of Centre for Economic History Research*, vol. 1, Varna. (in Bulgarian)
- Ivanov, M & Ganev, G 2009, *Business elites in Bulgaria. 1912-1947, 1989-2005*, Iztok-zapad, Sofia. (in Bulgarian)
- Krivoshieva, Y 2014, ‘“Caribrod street” and industrial Plovdiv’, *Istoria*, vol. 22, no. 1, pp. 95-103
- Kuzmanova, A & Todorov, P (eds) 2007, *History of Dobrudja*, vol. 4, 1878-1944, Faber, Veliko Tarnovo. (in Bulgarian)
- Topalov, V 1960, ‘Founding of the Bulgarian agrarian union’, *Izvestiya na instituta za istoriya*, vol. 8, pp. 160-175 (in Bulgarian)

¹⁴ АрХ, писмо на К.А. Вакаро до х. Васил Холевич, София, 25 юни 1904.

¹⁵ АрХ, писмо на К.А. Вакаро до х. Васил Холевич, София, 15 юли 1905.

¹⁶ АрХ, писмо на х. Васил Холевич до К.А. Вакаро, Варна, 23 юли 1908.

¹⁷ АрХ, писмо на К.А. Вакаро до х. Васил Холевич, София, 23 октомври 1908.

Correspondence address:

Petar Dobrev – Assistant professor
Sofia University “St. Kliment Ohridski”,
Faculty of History
15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia
Tel.: (+ 359) 887875682
E-mail: peterzad@gmail.com